VERONICA PĂCURARU
Universitatea de Stat din Moldova
(Chişinău)

CONSIDERAŢII PRIVIND DEZAMBIGUIZAREA SEMNELOR LEXICALE POLISEMANTICE PRIN PRISMA INTERACŢIUNII SEMANTICII CU PRAGMATICA

Ca unităţi ale limbajului, semnele lexicale au proprietatea de a fi polisemantice, adică de a exprima concomitent, prin semnificant, mai multe sensuri. Totodată, ele sunt capabile să îndeplinească mai multe funcţii, în speţă, semnificativă, denominativă, comunicativă, la cele două paliere ale limbajului, limba şi discursul, unde ele funcţionează, fie ca unităţi cu statut autonom, în sistemul limbii, fie ca elemente constituente în construcţia sensului în cadrul enunţurilor, în discurs. Polifuncţionalitatea unui semn lexical, care îi este asigurată lui, în particular, de caracterul său de entitate tridimensională, ce constă din semnificant, semnificat şi referent (un obiect din realitatea extralingvistică, la care trimite semnul), contribuie, de fapt, la polisemia lui şi, în consecinţă, la antrenarea semnului în diferite situaţii de ambiguitate semantică. Căci doar de pe poziţiile unui pozitivism logic s-ar putea pretinde imanenţa unei corespondenţe ideale, de unu la unu, între semn şi referent, ceea ce, de o manieră grosieră, ar însemna că orice semn lexical, ca expresie lingvistică (i.e. ca semnificant), ar trebui să trimită, prin mijlocirea unui singur concept (a semnificatului), la un singur obiect (referent) din lumea extralingvistică. În realitate însă cele mai multe dintre semnele codului lingvistic nu acuză corespondenţa univocă, exprimată în termenii de un singur semnificant, un singur semnificat, un singur referent: la o parte considerabilă dintre semnele lexicale, semnificantul poate trimite concomitent, prin intermediul mai multor concepte, la mai mulţi referenţi, graţie cărui fapt semnul este polisemantic, altfel spus polisemia semnului lexical este condiţionată de referinţă [1, p. 149-155].

Tehnic vorbind, polisemia, ca una dintre trăsăturile pertinente ale semnului lexical, se rezumă la facultatea lui de a avea mai multe semnificaţii în codul limbii, în special, prin trimiterea la mai mulţi referenţi din lumea extralingvistică. Cert e însă că nu toate semnificaţiile semnelor lexicale polisemantice provin exclusiv din raporturi referenţiale directe, stabilite, de obicei, între semnificantul semnului şi conceptele sau obiectele exprimate de el, adică din referinţa directă, ci şi din inferenţă, altfel spus din raporturile de referinţă indirectă ale semnului, care pun în relaţie două obiecte sau două concepte legate printr-un lanţ asociativ, inferenţial. În plus, în procesul de funcţionare a lor în discurs, ca entităţi semnificante, semnele lexicale pun în joc nu doar raporturile dintre semnificant şi semnificat, semn şi referent, dar şi pe cele dintre semn şi utilizator(i), dintre semn şi situaţia de comunicare etc., şi aici intervine pragmatica, care modulează sensul semnului în funcţie de contextul şi parametrii pragmatici ai comunicării, ceea ce în consecinţă duce la actualizarea sau virtualizarea diferitor seme constituente din conţinutul semantic al semnului utilizat în discurs, la varierea lui semantică, care, eventual, poate antrena asignarea de către semn a unor noi trăsături de sens şi deci la apariţia la el a unor sensuri noi, afectate de diferite valori pragmatice. Or, „prin valoare pragmatică, trebuie înţeleasă posibilitatea pentru un item anume de a contribui la realizarea unui act de limbaj” [2, p. 27; tradus de către noi din limba franceză, V. P.].

Dintr-o perspectivă epistemologică de esenţă cognitivistă, polisemia se lasă definită prin prisma a două condiţii: 1. asocierea la o singură formă sonoră (la un semnificant) a unei pluralităţi de sensuri (sau de semnificate, în sistemul funcţional al limbii) şi

BDD-A6917 © 2010 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.172 (2026-11-09 18:30:30 UTC)

2. acest ansamblu de sensuri nu este construit la întâmplare, căci sensurile unui semn polisemantic trebuie să partajeze între ele nişte elemente de sens comune, adică ele trebuie să se raporteze la un „prototip" şi să țină de aceeaşi „arie de familie", în termenii teoriilor semantice cognitiviste [3]. Întrucât polisemia este inerentă semnelor lexicale nu doar în sistemul limbii, ci şi în discurs (or anume discursul este acel teren propice, care contribuie la apariția noilor sensuri ale semnelor lexicale constituente ale enunțurilor), e firesc ca ea să fie tratată drept un fenomen de limbaj, în strânsă legătură cu fenomenele contingente – omonimia şi monosemia, cărora ea riscă să li se asimileze în anumite situații. Astfel, drept argumente pentru delimitarea polisemiei de cele două fenomene adiacente, ce constituie particularități ale semnului lexical, se aduc, pe de o parte, caracterul non arbitrar al ansamblului de sensuri atribuite unui semn lexical polisemantic, ceea ce permite a face distincția dintre polisemie şi omonimie, iar, pe de altă parte, faptul că unui singur semnificant îi sunt asociate o pluralitate de sensuri, ultimul argument contribuind la a trasa limita dintre polisemie şi monosemie (şi aceasta doar în condițiile când se face abstracție de modulările contextuale, la care pot fi supuse în discurs semnificațiile semnelor lexicale, atunci când intervin factorii pragmatici ai actului de comunicare).

Polisemia este, aşadar, calitatea unui semn lexical (cuvânt sau expresie) de a avea, ca unitate de limbă, două sau chiar mai multe sensuri diferite, ale căror realizări discursive implică varieri semantice determinate de relația semnului cu utilizatorii săi şi de contextul în care el compare în procesul de enunțare. Privit sub acest unghi de vedere, semnul lexical este o unitate de limbaj cu manifestări concrete în discurs, care de cele mai multe ori se arată a fi diferite de potențialitățile sale din codul limbii. Iar varierea lui semantică în discurs se datorează faptului că el se subordonează aici unor norme şi necesități de comunicare, conform obiectivelor de comunicare ale utilizatorilor, şi în acest fel sensul semnului este articulat cu un referent concret, prin prisma funcțiilor şi raporturilor pragmatice.

Prin mijlocirea altor episteme, polisemia este abordată în mod tradițional în funcție de acțiunea mai multor factori de natură distinctă, ce permit interpretarea ei ca fenomen al limbajului. Se disting astfel factorii lingvistici (ce reprezintă cauzalitățile intra- şi inter-lingvistice ale polisemizării[1]), factorii cognitivi şi factorii pragmatici (în particular, cei de natură lingvo- şi socio-pragmatică).

Fiind una dintre trăsăturile inerente semnelor lexicale-unități ale limbajului, polisemia se produce, realmente, în două ipostaze: cea de *polisemantism*, adică prezență a mai multor semnificații la un semn lexical, în cadrul codului lingvistic, în rezultatul aproprierii de către semn a unor sensuri noi, şi cea de *polisemizare*, id est proces de dobândire în discurs a unor noi valori semantice şi/sau pragmatice şi de achiziționare a unor sensuri noi de către semnele codului limbii. Abordată sub acest unghi de vedere, polisemia presupune deci spații de interpretare respective, ce depăşesc simplele limite tradiționale ale codului limbii (după cum se obişnuia în semantica structurală). Cert e însă că, în ipostaza de proces, polisemia trebuie cercetată în discurs, unde iau naştere, de fapt, sensurile noi ale semnelor lexicale, şi astfel ea urmează a fi examinată prin prisma raporturilor de articulare (referențială sau inferențială) a celor două planuri ale limbajului, în funcție de parametrii pragmatici ai comunicării (implicatură, pertinență, inferență etc.) şi de componentele actului de comunicare (situație comunicativă, intenție de comunicare, cadru sociocultural al comunicării), care se realizează prin concursul semnelor lexicale. Or, parametrii pragmatici şi componentele actului de comunicare țin,

[1] Referitor la factorii interlingvistici ai polisemiei, lingvistul S. Berejan menționa că ei nu doar contribuie la sporirea cantitativă a lexicului limbii, ci şi provoacă „mutații calitative destul de precise în proprietățile paradigmatice şi sintagmatice ale acelor unități lexicale, cu care ei intră în corelație" (Berejan 1973, *Semanticeskaia ecvivalentnosti lexiceskih ediniț*, p. 198).

BDD-A6917 © 2010 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.172 (2026-11-09 18:30:30 UTC)

în ansamblu, de factorii pragmatici ai polisemizării semnelor lexicale, şi deci aceştia urmează a fi reflectaţi în dicţionarele limbii, atunci când se lexicografiază diferite sensuri ale unui semn lexical polisemantic, ca indicaţii de natură pragmatică, menite să reprezinte cadrul comunicativ ce favorizează actualizarea fiecărui sens subordonat unor raţiuni pragmatice al semnului descris în dicţionar. Prin urmare, în tratamentul lexicografic al semnelor lexicale polisemantice, se impune conjugarea analizei semantice cu analiza pragmatică a sensurilor.[1]

Polisemizarea, ca proces de asignare a unor semnificaţii noi unui semn lexical, este nu doar în funcţie de raporturile referenţiale ale semnului, de capacitatea lui de a se referi la mai mulţi referenţi, prin referinţa directă, dar şi de posibilitatea de a exprima diversele lanţuri inferenţiale dintre obiecte sau concepte, pe care locutorii le stabilesc, prin diferite asociaţii, în procesul de utilizare a semnelor în discurs, în virtutea diferitor funcţii pragmatice şi implicaturi,[2] inferenţe, intenţii etc., care stau la baza unor modele de constituire a sensurilor noi la semnele lexicale.[3]

În acest mod, funcţia pragmatică de implicatură contribuie, de exemplu, la stabilirea în limba română a unui lanţ inferenţial ce constituie mecanismul unui transfer semantic de tipul ‘animal sălbatic’→ ‘blana acestui animal’→ ‘obiect de îmbrăcăminte confecţionat din această blană’. A se vedea, de exemplu, enunţul: ***Visez să-mi cumpăr o vulpe argintie***, perceperea sensului căruia e posibilă doar prin relevarea mecanismului respectiv de transfer semantic şi deci de polisemizare a semnului lexical ***vulpe argintie***. Aceasta presupune deci interpretarea întregului lanţ inferenţial, care a generat sensul contextual al acestui semn lexical. Or, printr-un calcul interpretativ, se poate constata că, în conformitate cu aşa-zisul „principiu al metonimiei integrate”, semnul ***vulpe argintie*** comportă în contextul dat un sens bazat pe un raţionament inferenţial, prin care sunt puse în relaţie două unităţi (obiecte-lucruri) ce ţin de acelaşi ordin al realităţii: *vulpe cu blana neagră cu luciu argintiu* ↔ *haină confecţionată din blana acestui animal*. În esenţă, mecanismul transferului semantic atestat aici este unul universal, de tip metonimic; cert e însă faptul că un atare transfer de sens se produce în discurs, graţie unei inferenţe utilizate din raţiuni pragmatice şi care are drept corolar apariţia unui sens non literal al semnului dat. De altfel, polisemizarea semnelor lexicale prin asumarea unor semnificaţii apărute în baza modelelor de transfer

[1] Detalii privind necesitatea conjugării analizei semantice cu cea pragmatică în tratamentul lexicografic al sensurilor derivate ale semnelor lexicale polisemantice, care au la bază factori de natură pragmatică, vezi în: Dostie Gaétane 2004, *Pragmaticalisation et marqueurs discursifs. Analyse sémantique et traitement lexicographique*.

[2] Apărută în pragmatică, în contextul aşa-zisei „teorii a implicaturilor” a lui H. P. Grice, în strânsă legătură cu noţiunea de „funcţii pragmatice”, ideea de inferenţă ca un lanţ de asociaţii de incodare a sensului presupune stabilirea de raporturi asociatrive de tip implicativ, de obicei, între două obiecte din realitatea extralingvistică. Pentru mai multe detalii privind rolul implicaturilor conversaţionale în apariţia sensurilor noi în procesul de comunicare, vezi: H. P. Grice 1979, *Logique et conversation*, în: *Communications*, 30, p. 57-72.

[3] Diferite lanţuri inferenţiale recurente pot sta la baza unor modele productive de transfer semantic, care generează aşa-zisa „polisemie iterativă”, ce constă în prezenţa unor sensuri derivate cu valoare identică la o serie de cuvinte din limbă. A se vedea, de exemplu, sensurile cu valoare calificativ-apreciativă în raport cu persoanele, care se dezvoltă în baza unor atare mecansime de transfer semantic la unii termeni vegetali sau la unele zoonime, în limba română: ***un bujor de fată***, ***un brad de flăcău***, ***un lup bătrân***, ***o vulpe vânătoare de afaceri tăinuite*** etc.; acelaşi fenomen se atestă şi în limba franceză, la o serie de zoonime care dezvoltă sensuri cu valoare apreciativă, euforică sau disforică: ***bichon*** *fam*., ***chien*** *fam*., ***cochon*** *fam*., ***mon (petit) loup*** *fam*, ***loup de mer***, ***ours***, ***salle rosse*** *fam*., ***chameau*** *fam*., etc. Referitor la diferite modele de transfer semantic (metasemie) în limba română contemporană, vezi: V. Bahnaru 2009, *Elemente de semasiologie română*, p. 193-245.

BDD-A6917 © 2010 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.172 (2026-11-09 18:30:30 UTC)

semantic ce se fondează pe inferenţă este un fenomen caracteristic pentru limba română contemporană.[1] Luând naştere în discurs, în virtutea funcţiei pragmatice de implicatură, atare sensuri se suprapun sensurilor „normale" (literale) ale semnelor lexicale şi devin în consecinţă semnificaţii ale acestora, în codul limbii.

Teoriile mai noi privind polisemia se fondează pe ipoteza unui semn lexical – polisem cu un conţinut stabil şi cu o structură semantică variabilă, în funcţie de contextele de utilizare a sa. Astfel, conform teoriilor cognitiviste, conţinutul semantic al unui semn lexical, care s-a stabilizat în codul limbii drept conţinutul său memorial (sau drept „sens convenţional" [4, p. 73]), se constituie dintr-un prototip „versiune lărgită" [3, p. 150] şi din mai multe elemente de conţinut cu existenţă în formă haotică sau în una puţin structurată, şi acest conţinut semantic nu capătă o formă organizată (adică nu devine „sens instrucţional" [4, p. 73]) decât în momentul convocării elementelor sale într-un context situaţional-discursiv concret. Sub aspect psiholingvistic, procesul de precizare a sensului unui semn lexical polisemantic utilizat în cadrul unui enunţ începe cu activarea celor mai curente semnificaţii ale sale şi are drept corolar accesarea doar a uneia dintre ele, a celei mai adecvate contextului enunţiativ în care compare semnul.

Evoluţia limbajului, care se datorează în mare parte faptului că el trebuie să descrie fie o lume ce evoluează, fie o lume în raport cu care evoluează cel puţin cunoaşterea noastră, duce uneori la utilizarea unui cuvânt cu un sens nou, apărut ca emergenţă a extensiunii de sens. În această ordine de idei, se impune, în contextul polisemiei, distincţia de principiu sens ↔ accepţiune. Cum accesul la polisemie se face în baza criteriilor referenţial şi inferenţial, sensurile ce generează polisemia apar, în mod curent, prin mecanismele de schimb referenţial sau inferenţial, în timp ce accepţiunea se fondează, în principal, pe o diferenţă de întrebuinţare, de utilizare a semnului polisemantic în context cu unul dintre sensurile sale. Astfel, când are loc o schimbare de referent, se constată apariţia unui sens nou. Uneori însă, când semnul se raportează, în contextul în care el compare, nu la un referent nou, în globalitatea sa, ci doar la un aspect, la o faţetă sau la o zonă a referentului desemnat de sensul literal al semnului, unii lingvişti afirmă că e oportun a vorbi nu de un sens nou al semnului, ci de o accepţiune a sa. E clar însă că limita dintre sens şi accepţiune este foarte difuză. Drept dovadă serveşte şi faptul că unii autori de dicţionare ezită în a delimita ca semnificaţie aparte a cuvântului ceea ce ei consideră drept accepţiune, prezentând în dicţionar aşa-zisa accepţiune în cadrul sensului de la care ea derivă, de obicei după menţiunea lexicografică *p. ext.* (: prin extensiune). Pentru conformitate, a se compara modul de prezentare în diverse dicţionare ale limbii române a unuia dintre sensurile semnului lexical polisemantic ***pământ***. Astfel, dicţionarul universal al limbii române (DULR 1998) şi DEX 1998 descriu semnul în cauză în mod identic, după cum urmează: **1.** Planetă a sistemului solar, locuită de oameni; *p. ext.* **oamenii care locuiesc pe această planetă**. [Evidenţierea noastră, V. P.] **2.** Scoarţa globului terestru, uscatul, suprafaţa lui, pe care trăiesc oamenii şi alte vietăţi; sol. [5, p. 628; 6, p. 763].[2] Un atare mod de prezentare în dicţionar a unui transfer semantic de tip implicativ (metonimic),

[1] Acest mecanism de transfer semantic, care favorizează polisemizarea semnelor lexicale în limba română, este caracteristic şi pentru limba franceză. Pentru conformitate, a se compara modelul de transfer semantic, ce are la bază un lanţ inferenţial de tipul 'plat ou produit culinaire' → 'consommateur de ce plat ou produit culinaire'. De exemplu: ***L'omelette est partie sans payer***.

[2] Afinităţi de abordare în tratamentul lexicografic al fenomenelor de limbaj de acest tip se pot constata şi în unele dintre dicţionarele limbii franceze. Astfel în dicţionarul *Le Petit Larousse 2004*, de exemplu, structura semantică a corespondentului ***terre*** al românescului ***pământ*** este descrisă în felul următor: **1.** Planète du système solaire habitée par l'homme. **2.** Surface de cette planète; ensemble des lieux habités; le monde. – Ensemble des hommes, de l'humanité. **3.** Séjour des vivants (par opposition à *au-delà*. […] (p.1002).

BDD-A6917 © 2010 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.172 (2026-11-09 18:30:30 UTC)

cum e lesne de constatat în cazul dat, face să apară întrebarea firească: această așa-zisă „accepțiune" a semnului ***pământ***, ar trebui sau nu separată în dicționar ca o semnificație aparte, pe care semnul dat o posedă în codul limbii? După noi, această pretinsă dilema este de natură cognitiv-semantică şi pragmalingvistică, în acelaşi timp, iar soluția ei ar fi următoarea: odată ce în cadrul transferului de sens de tip implicativ care are loc se produce re-categorizarea 'planetă' → 'oameni', semnul ***pământ*** capătă un sens nou, întrucât semul 'oameni' indică un alt obiect, diferit de referentul «Planetă a sistemului solar», la care trimite sensul literal al semnului descris, şi deci e cazul ca în dicționarul limbii aceste două sensuri ale semnului ***pământ*** să fie delimitate ca două semnificații distincte, pe care el le posedă ca unitate a codului limbii. Anume în acest fel s-a procedat la lexicografierea semnului respectiv în dicționarul explicativ DELM-2, care se fondează pe principii riguroase de interpretare a faptelor de limbaj descrise: în dicționarul dat, se delimitează ca semnificație aparte a semnului lexical ***pământ*** ceea ce autorii DULR 1998 şi DEX 1998 consideră drept o „accepțiune" a semnului ***pământ***. A se compara, în DELM-2: ***pământ*** **1.** Planetă din sistemul solar, pe care a apărut şi se dezvoltă viața. […] **6. Populația acestei planete; lume; omenire; umanitate**. [7, p. 286; evidențierea noastră, V. P.].

Diverse mecanisme ale polisemizării unor semne lexicale pot fi explicate prin prisma influenței asupra acestui proces a factorilor de natură sociopragmatică, în particular, atunci când semnele lexicale, fiind folosite în interacțiunile verbale, capătă valori semantico-pragmatice dictate de contextul situațional-discursiv în care ele se produc. Această afirmație ar putea fi validată, de exemplu, prin semnul lexical ***picătură***, care comportă în codul limbii române sensuri cu valoare esențialmente cantitativă, fixate ca semnificații ale sale şi în dicționarele limbii (a se vedea, pentru conformitate, în DULR 1998: **1.** Particică sferică desprinsă dintr-un lichid. şi **2.** *p. ext*. Cantitate mică din ceva; în DEX 1998: **1.** Particică sferică desprinsă dintr-o masă de lichid prin condensarea unui gaz etc.; pic; strop; *p. ext*. Cantitate mică dintr-un lichid. • *P. gener*. Cantitate neînsemnată din ceva; fărâmă.). Fiind utilizat, din rațiuni de politețe, în anumite situații discursive ce țin de conversația familiară, semnul dat poate căpăta, în interacțiunile verbale, o valoare suplimentară, pragmatică (eventual, un sens nou), ce denotă intenția locutorului de a diminua efectul unei dorințe pe care el o exprimă de o manieră voalată, prin intermediul unor enunțuri de tipul: ***Toarnă-mi şi mie o picătură de vin***. Printr-un calcul interpretativ, se poate constata că semnul lexical ***picătură*** nu-şi actualizează aici niciuna din semnificațiile sale codice şi deci niciuna din valorile semantice pe care el le deține în mod obişnuit în cadrul sistemului limbii, ci el capătă o valoare semantico-pragmatică deosebită şi acuză deci un sens nou. În contextul dat, ***picătură*** exprimă, de fapt, sensul de „cantitate nedeterminată, variabilă (de un lichid), mărimea căreia depinde de disponibilitatea cuiva; atât cât poate sau dorește cineva (să toarne)" şi, prin aceasta, semnul nu-şi pierde în totalitate valoarea sa semantică de cantitate. Însă această nouă valoare contextuală a sa nu se lasă substituită cu valoarea lui literală, de cantitate propriu-zisă, întrucât în atare contexte, legate de ritualul politeții, noua sa valoare semantico-pragmatică răspunde intenției enunțiatorului de a produce o impresie bună asupra enunțiatarului, în speță, de a atenua efectul dorinței sale, care este realmente diminuat grație noului sens atribuit semnului ***picătură***. Întrucât o atare modalitate de exprimare se adevereşte a fi una din strategiile discursive frecvent utilizate de către vorbitorii limbii,[1] e cazul ca acest nou sens al semnului lexical ***picătură***, generat de punerea ei în aplicare, să fie considerat ca atare, drept una dintre semnificațiile codice ale semnului dat, şi deci să fie înregistrat şi în dicționarele limbii, unde explicația

[1] Referitor la diferite strategii discursive şi la modularea sensului în comunicare, în funcție de diverşi parametri pragmatici ai comunicării în limba română, vezi: Ionescu-Ruxăndoiu 2003, *Limbaj şi comunicare. Elemente de pragmatică lingvistică*.

BDD-A6917 © 2010 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.172 (2026-11-09 18:30:30 UTC)

sa urmează a fi dotată cu mențiunea lexicografică specială *fam*, de natură pragmatică. Rolul acestei mențiuni va fi de a indica tipul de situație discursivă de utilizare a semnului dat – *conversație familiară*, în care el își poate actualiza sensul dat. Totodată, această indicație va viza scenariul posibil al unui act de comunicare, în care semnului ***picătură*** îi va reveni rolul central în enunțarea intenției locutorului de a diminua efectul unei dorințe a sa, din teama de a nu fi interpretată de către interlocutor ca fiind prea îndrăzneață sau în discordanță cu anumite uzanțe şi norme etico-morale.

În situații discursive similare, are loc şi varierea semantică a adjectivului ***mic*** care, posedând în sistemul funcțional al limbii române sensuri cu valoare preponderent dimensională, poate căpăta în procesul de comunicare diverse valori semantico-pragmatice diferite de cele obişnuite.[1] În speță, în situațiile de conversație familiară, când un locutor solicită ceva şi dorește sau se vede obligat de circumstanțe să minimalizeze efectul solicitării exprimate, se recurge la stratagema discursivă de utilizare a adjectivului ***mic***, căruia i se atribuie un sens nou, subordonat valorii pragmatice de modestie (sau poate de şiretenie disimulată!). Astfel ***mic*** poate compărea în interacțiunile verbale în enunțuri de tipul: ***Pot să vă cer un mic serviciu?***/ ***V-aş ruga să-mi faceți un mic serviciu*** sau: ***Îmi puteți face o mică favoare?***/ ***Aş putea să vă cer o mică favoare?***, care exprimă o rugăminte, în aparență, neînsemnată, adresată unei persoane (influente), de la care se aşteaptă o intervenție favorabilă solicitantului. Bineînțeles, în asemenea contexte situațional-discursive, semnul ***mic*** nici pe departe nu-şi actualizează valoarea sa semantică dimensională, proprie lui în codul limbii, ci el capătă o valoare semantico-pragmatică nouă şi deci un sens nou, de natură enantiosemică, practic opus sensului său obişnuit; acest nou sens al său s-ar lăsa interpretat în felul următor: „care nu necesită prea mari eforturi (din partea cuiva)" sau „care nu obligă la prea multe (pe cineva)". Prin aceeaşi stratagemă discursivă, poate fi enunțată şi o ofertă, în cadrul unor enunțuri în care, din diferite rațiuni pragmatice ale enunțiatorului (modestie, politețe, şiretenie disimulată etc.), va apărea adjectivul ***mic***. De ex.: ***Aş vrea*** (sau ***permiteți-mi***) ***să vă ofer un mic cadou***. Bineînțeles, utilizarea semnului ***mic*** în enunțuri de acest fel ține de o strategie discursivă, prin intermediul căreia enunțiatorul urmăreşte scopul de a-şi voala un gest al său nepermis sau condamnabil într-un cadru social anumit şi în situații anumite. Astfel, ***mic*** nu va însemna aici nici „de dimensiuni reduse" şi nici „neimportant ca valoare, ca pondere" (sensuri ale lui ***mic*** înregistrate de dicționarele limbii), ci el va exprima, mai degrabă, sensul de „care nu obligă la nimic", menit să voaleze intenția enunțiatorului de a diminua, în aparență, efectul gestului său. Cert e că doar conjugarea criteriului referențial cu cel cognitiv permite constatarea prezenței/absenței la semnele lexicale examinate mai sus a unui sens nou, subordonat diferitor valori semantico-pragmatice, pe care locutorul le actualizează, atunci când face uz de una dintre strategiile discursive, în particular – de cea de politețe şi de cea argumentativă, utilizarea cărora în interacțiunile verbale impune modulări specifice ale sensului semnelor lexicale în cadrul enunțurilor.

Adeseori, în limbajul curent, cu preponderență în conversațiile familiare dintre locutori – pretinşi amici, se fac auzite enunțuri de tipul: ***Ne întâlnim la o cafea***, în care, dată fiind utilizarea lui în situații discursive ce presupun o atmosferă amicală, degajată, semnul

[1] Pentru comparație, a se vedea considerațiile lingvistei C. Kerbrat-Orecchioni privind rolul factorilor pragmatici în polisemizarea în limba franceză a adjectivului ***petit***, corespondentul românescului ***mic***. În baza unor corpusuri de exemple, autoarea demonstrează că, fiind utilizat în micul comerț din rațiuni de politețe, ***petit*** capătă în discurs nişte valori semantico-pragmatice speciale, ritualice, care nu au nimic în comun cu valorile sale codice dimensionale şi care, în discurs, au o funcție „anesteziantă", de „minimalizare simbolică" (vezi: C. Kerbrat-Orecchioni 2005, *Le discours en interaction*, p. 272-274).

BDD-A6917 © 2010 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.172 (2026-11-09 18:30:30 UTC)

lexical ***cafea*** dobândeşte un sens contextual specific, pragmatic, diferit de sensul său literal din codul limbii „băutură tonifiantă". Reprezentând în sine o inferenţă pragmatică, acest sens nou al semnului în cauză are la bază un transfer semantic de tip metonimic şi, printr-un calcul interpretativ, se poate deduce că el se lasă tratat drept „convorbire, discuţie, ţinută într-o atmosferă degajată (în timpul căreia se poate servi şi o cafea), având de obicei ca subiect diverse afaceri, tranzacţii, înţelegeri etc.)". Or, de cele mai multe ori, băutura invocată nu constituie decât motivul pentru întâlnirea propriu-zisă, ea putând fi servită pe parcurs sau lipsind cu desăvârşire în cadrul unei astfel de întrevederi între prieteni sau parteneri într-o afacere. Cert e că lanţul inferenţial contribuie la dobândirea de către semnul lexical ***cafea***, în contextul situaţional-discursiv dat, a unui sens nou, iar practica limbajului demonstrează că acest sens este pe larg întrebuinţat în uzul curent şi deci merită (sau chiar urmează) să fie înregistrat ca atare şi de dicţionarele explicative ale limbii, drept unul dintre sensurile codice ale semnului în cauză.

Organizarea semantică a discursului, în special a celui artistic, se bazează uneori pe aşa-zisa „articulare axiologică a sensului", o articulare ce ţine de aspectul sociopragmatic al comunicării şi prin care subiectul enunţiator exprimă „…drept pozitivă o anumită valoare, şi drept negativă valoarea opusă primei" [8, p. 107]. O atare articulare are drept corolar anumite efecte de sens, euforice sau disforice. Aşadar, mecanismul de articulare axiologică a sensului semnului lexical cu referentul poate fi considerat drept unul dintre mijloacele de polisemizare a semnului lexical, iar relevarea lui drept o operaţie interpretativă, care contribuie la precizarea sensului şi la eliminarea posibilelor ambiguităţi**.** A se vedea, în acest sens, secvenţa discursivă de mai jos – un fragment din romanul lui Laurenţiu Fulga *Alexandra şi infernul*, ce ilustrează într-un mod foarte elocvent rolul articulării axiologice a sensului în polisemizarea adjectivului ***liber***, care capătă în discurs, în virtutea factorilor pragmatici, un sens contextual specific, opus sensurilor obişnuite ale semnului dat în codul limbii, şi care marchează sentimentul de repulsie, ce emană din reflecţiile personajului romanului:

[…] *Absurdelor soluţii pe care le invoc*, *li se opune această absurdă perspectivă de neînlăturat*. *Eu – comandant al plutonului de execuţie*, *eu dând suprema dovadă de devotament faţă de patrie! Şi dovada asta pusă în balanţa singurei probabilităţi a întoarcerii mele printre cei vii*, *de acasă*: *executarea unui om! Schimb la schimb*, *prin urmare*: *viaţa acelui condamnat la moarte pentru viaţa mea de nemernic!* […]

Generalul, atunci, se întoarce către şeful de stat-major:

– […] *Dacă până mâine dimineaţa nu-şi bagă minţile în cap*, *dacă tot se-ncăpăţânează să refuze*, *întocmite actele de dare în judecată*. *Să asiste în orice caz la execuţie*, *ca să vadă ce dulce e moartea prin împuşcare*. *După aceea*, *Consiliul de Război… Sunteţi liberi! Eşti liber*, *domnule sublocotenent!*

…Eşti liber domnule sublocotenent Liber să faci toată viaţa pe saltimbancul şi liber să te ploconeşti în faţa oricărei mărimi Liber să fii disprețuit şi liber să fii călcat în picioare de orice nătărău cu stea în frunte Liber să-nhaţi cu evlavie arma cu care te-au blagoslovit dumnealor şi liber să ucizi pe cine-ţi hotărăsc ei Ucide Ucide Ucide Istoria nesătulă are nevoie de cât mai multe crime… [9, p. 15].

Cert e că, pentru a înţelege mesajul acestei secvenţe discursive, enunţiatarul va activa, în primul rând, acele semnificaţii ale semnului ***liber***, ce constituie competenţele sale semantice şi pe care el le are în conştiinţă, ca sensuri convenţionale ale semnului dat şi care, de obicei, coincid cu cele fixate în dicţionarul limbii. Astfel DEX 1998 înregistrează, pentru semnul lexical ***liber***, mai multe semnificaţii, iar izotopia 'fiinţă umană', inerentă şi secvenţei discursive analizate (/domnule sublocotenent/), impune selecţia doar a uneia

BDD-A6917 © 2010 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.172 (2026-11-09 18:30:30 UTC)

dintre semnificaţiile sale care, potenţial, s-ar preta contextului enunţiativ în care compare semnul în cauză: ***liber*** adj. (*despre oameni*) „Care se bucură de libertate, de independenţă individuală şi cetăţenească; care are posibilitatea de a acţiona după voinţa sa, de a face sau de a nu face ceva; care nu este supus niciunei constrângeri; slobod". După cum însă e lesne de remarcat din fragmentul de text citat, meditaţiile personajului central al romanului vis-à-vis de noţiunea „liber" pun în relief cu totul alte seme din structura semantică a semnului lexical prin care e desemnată această stare (condiţie) a omului în contextul situaţional dat. Or, semele actualizate realmente în acest context situaţional-comunicativ, şi care sunt, de fapt, contrariile semelor potenţiale, inerente semnului în cauză ca unitate a sistemului limbii, vorbesc despre o nouă valoare semantico-pragmatică, pe care semnul lexical ***liber*** o dobândeşte în context. Analiza semelor actualizate în secvenţa discursivă dată impune, de fapt, concluzia că, în ocurenţa dată, s-a produs o articulare axiologică generică (de tipul 'euforie *vs* disforie') a sensului semnului lexical ***liber***, o axiologizare care a generat un efect de sens de natură disforică, sub formă de enantiosemie contextual – situaţională. Astfel semnul lexical ***liber*** capătă, în macrocontextul dat, un sens nou, impropriu, contrar semnificaţiilor sale codice obişnuite: „Care este pus în imposibilitatea de a acţiona după voinţa sa; impus de circumstanţe să acţioneze contrar propriei sale voinţe".

Concluzie:

Dezambiguizarea semnelor lexicale implică receptarea diferitor mecanisme de polisemizare, relevarea cărora contribuie la discriminarea sensurilor semnelor polisemantice şi la înlăturarea ambiguităţilor semantice iminente uzului unor atare semne. Ea se impune, în special, în vederea comprehensiunii sensului global al enunţării, dar şi în scopul optimizării tratamentului lexicografic al semnelor polisemantice capabile să provoace situaţii de ambiguitate semantică. Or, ambiguitatea semantică, la nivelul comprehensiunii şi la cel al perceperii, este un dat provocat adesea de polisemia care intră foarte frecvent în joc în majoritatea limbajelor.

Fiind un proces de constituire a noilor sensuri ale semnelor lexicale din componenţa codului lingvistic, polisemizarea se realizează, de facto, în discurs, în cadrul structurat al enunţului, unde ea are la bază nişte modele şi mecanisme de transfer semantic universale. Ca proces de generare a noilor sensuri şi de asignare a acestora semnelor lexicale – unităţi ale codului limbii, polisemizarea presupune, în mod iminent, conceptualizarea (sau construcţia conceptuală a sensului), prin mijlocirea diferitor raporturi cognitive, care se stabilesc şi evoluează în uzul lingvistic, în cadrul unei comunităţi lingvistice.

Procesul de polisemizare a semnelor lexicale este în funcţie de acţiunea diferitor factori, în primul rând, a unora de natură internă, intralingvistică, ce reprezintă potenţialitatea sistemului limbii de a crea sensuri noi şi capacitatea lui de a asimila aceste sensuri noi. În acelaşi timp, apariţia multora dintre sensurile noi ale semnelor lexicale se datorează influenţei unor factori externi limbii, în deosebi, factorilor pragmatici (diversele implicaturi, inferenţele, situaţia de comunicare, intenţia comunicativă a utilizatorilor limbii, cadrul sociocultural al comunicării etc.), care conferă semnelor lexicale întrebuinţate în discurs noi valori semantico-pragmatice şi contribuie, în consecinţă, la dobândirea de către semnele lexicale a unor sensuri noi.

Astfel, între semantica semnelor lexicale şi pragmatică se stabileşte un raport de natură a modula în discurs sensul codic al semnelor conform necesităţilor de comunicare şi, totodată, a contribui la discriminarea diferitor sensuri ale semnelor polisemantice, facilitând comprehensiunea sensului enunţat şi eliminând posibilele ambiguităţi.

BDD-A6917 © 2010 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.172 (2026-11-09 18:30:30 UTC)

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Marie Luce Honeste, *Polysémie et référence*, în „La polysémie ou l'empire des sens. Lexique, discours, représentations". // Sous la direction de Sylviane Rémi-Giraud et Louis Panier, Lyon, 2003, p. 149-155.
2. Georges-Élia Sarfati, *Éléments d'analyse du discours*, Paris, 2001.
3. Georges Kleiber, *La sémantique du prototype. Catégories et sens lexical*, Paris, 1990.
4. Georges Kleiber, *Contexte, où es-tu?* în „Revue de sémantique et pragmatique", 1997, nr. 1, p. 65-79.
5. Lazăr Şăineanu, *Dicţionar universal al limbii române*, Chişinău, 1998.
6. *Dicţionar explicativ al limbii moldoveneşti*, vol. II, Chişinău, 1985.
7. *Dicţionarul explicativ al limbii române*, Bucureşti, 1998.
8. Joseph Courtés, *La sémantique du langage*, Paris, 2003.
9. Laurenţiu Fulga, *Alexandra şi infernul*, roman, Bucureşti, Minerva, 1976.
10. *Le Petit Larousse 2004*, Paris, 2003.
11. *Le Micro-Robert*, Dictionnaire d'apprentissage de la langue française. // Rédaction dirigée par Alain Rey, Paris, 1990.

SUMMARY

The author broaches the polysemyzation problem, a process of formation of new meanings of lexical signs as components of the linguistic code inside the speech. This process involves the cognitive conceptualization by means of various relationships established and advanced in language use. The polysemyzation is performed depending on various factors, primarily internal and intralinguistic, but the factors external to the language also – the pragmatic factors. The process of polysemyzation facilitates the comprehension of the meaning and eliminates the possible ambiguity by the discrimination of different meanings of the polysemantic signs.

BDD-A6917 © 2010 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.172 (2026-11-09 18:30:30 UTC)